

5.7 Muzea v přírodě

Pavel ŠOPÁK

Muzea v přírodě (něm. *Freilichtmuseum, Freiluftmuseum*)[\[1\]](#) jsou muzejními institucemi, jejichž specifika se týkají všech složek organizace a činnosti, tj. muzejní prezentace, konzervace, marketingu i muzejní pedagogiky. Nejdůležitějším rysem je komplexnost vjemů a zážitků; divák se stává součástí území s architekturami, vybavenými mobiliářem a doprovázenými funkčními a symbolickými atributy. Velmi důležitý je přírodní prvek – terénní reliéf, zeleň a voda, trasování nezpevněných komunikací – které poskytují solitérním objektům pevnou formální i významovou vazbu. Prostorová konfigurace realitu, jež je skanzenem prezentována, neevokuje; ona jí skutečně je, jakkoliv předpokladem muzea v přírodě je vedle ochrany památek *in situ* také transfer objektů, pokud to technologie a velikost staveb umožňují. Oproti jiným typům muzejních institucí, pracujících s exteriérem (například památníky), je u muzeí v přírodě (skanzenů) potlačen symbolický (memoriální) prvek před naturalismem (tj. dokumentární funkcí), jenž se týká nejen objektů samotných a jejich mobiliáře, ale i prostorových relací a vztahu ke krajinným prvkům.[\[2\]](#)

Tradice muzeí v přírodě ve smyslu etnograficky koncipovaných expozic se váže k druhé polovině 19. století k severní Evropě, odkud do českých zemí přišel i pojem *skanzen* (švédsky *hradba, ohrazení*).[\[3\]](#) Pojmu se však dnes užívá i pro další formy muzejní prezentace objektů a rozměrných artefaktů v exteriéru, jako jsou skanzeny vojenské techniky,[\[4\]](#) technické (zvl. hornické) skanzeny[\[5\]](#) nebo archeoskanzeny (*archeoparky*),[\[6\]](#) u nichž jsou z muzeologického hlediska totožné atributy jako u etnografických (etnologických) skanzenů.

Vyhrocení opozice přirozeného a umělého, lidového a

aristokratického, což odpovídá preromantickému sentimentalismu a s ním rousseauovskému návratu k přírodě a přirozenosti, podmiňuje ve druhé polovině 18. století v několika výjimečných parkových areálech evropské aristokracie stavby „venkovských“ domů. Taková byla vesnička *Hameau de la Reine*, situovaná poblíž malého Trianonu ve Versailles, nebo stylizovaná osada *Holländerdörl* v parku Mořice hraběte Lascyho v rakouském Neuwaldeggu. Soubor několika dřevěných staveb vyrostl také v císařském parku Laxemburgu u Vídně; jednotlivé objekty tohoto typu – nešlo pochopitelně o citace konkrétních etnograficky určitých objektů, nýbrž o romantické parafráze lidového domu jako takového – nalezneme v anglických pracích v různých místech střední Evropy.

Zcela nový impulz zájmu o lidovou architekturu a její specifické významové a vizuální kvality přinesla občanská éra po roce 1850. První muzea pod širým nebem vznikla v Oslu (1881) a na ostrově Djurgården u Stockholmu (1891).[\[7\]](#) Zakladatel druhého z nich, filolog a etnograf Artur Immanuel Hazelius (1833–1901), prezentoval architekturu předindustriální éry, a to nikoliv stavby *in situ*, nýbrž stavby přenesené nebo zcela rekonstruované z různých končin Švédska, případně i z Norska. Tak byly definovány dvě ze tří základních metod, s nimiž každé muzeum v přírodě dodnes pracuje: 1/ pietní uchování originálu přímo na místě, 2/ transfer; 3/ formální rekonstrukce za použití tradičních technologií. Nejnápadnější odlišnost oproti české praxi tkví v reprezentativnosti souboru: Hazelius získával z různých etnograficky uzavřených regionů, aby reprezentoval švédskou lidovou kulturu jako celek, tedy nikoliv – jak je ostatně dodnes pro českou praxi typické – jen stavby z určité etnograficky uzavřené enklávy. V tomto směru – ovšem s důležitou výtkou nepůvodnosti – se blíží stockholmskému příkladu lidové stavby na Národopisné výstavě československé, kde se objevily citace architektonických forem z různých regionů dokonce na jednom objektu (tzv. Česká chalupa na Jubilejní výstavě roku 1891, projektovaná Antonínem Wiehlem a

spojující motivy chalupy v Pojizeří na Turnovsku, Dlaskova statku v Dolánkách a lidového objektu v Benátkách nad Jizerou). Lidové stavby přirozeně nechyběly ani na Národopisné výstavě československé v roce 1895.

Motivace k prvnímu a na dlouho jedinému skanzenu v českých zemích – Valašskému muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm – byly poněkud odlišné. Oproti pozdnímu historismu a jeho důrazu na folklór jako zdroj geneze národního stylu se jeho zakladatel Bohumír Jaroněk inspiroval přímo ve Švédsku a jeho zakladatelské úsilí, podpořené vlastní uměleckou tvorbou, souvisí se středoevropskou modernou a secesí. Reference o švédském Skanzenu sice sledujeme i v soudobé regionální německé literatuře – od roku 1910 se zabíral tématem muzea v přírodě architekt Hans Wolfsgruber spolu s brněnským muzejníkem Juliem Leischingem – ale zůstalo jen rozptýlených úvah[8] bez patřičné odezvy v zakladatelském díle.[9]

Nový impuls ke studiu lidové architektury dala doba po roce 1945. Periferní oblasti státu s dochovanými specifickými formami osídlení se staly centrem soustředěného výzkumu etnografů, architektů a historiků. Současně s postupujícími lety bylo jasné, že urbanizace a industrializace citelně zasáhne i dosud agrární podhorské oblasti; následkem demografických a hospodářských proměn bude zánik lidové architektury nevyhnutelný. Proto se již počátkem šedesátých let 20. století Jitka Pfaffová domnívala, že by bylo vhodné založit „nejméně tři“ další skanzeny v oblasti severovýchodní Moravy a východní části českého Slezska[10] – a po téměř půlstoletí dodejme, že nebyl založen žádný. Značného rozkvětu ovšem doznal rožnovský skanzen, jehož budování bylo spjato s osobou ing. Dr. Jaroslava Fialy (1896–1969).[11] Po roce 1945 nicméně několik nových skanzenů přece jen vzniklo, a to na střední a jihovýchodní Moravě (Příkazy), na Českomoravské vysočině (Veselý kopec u Hlinska), v Orlických horách, ve středních Čechách (Kouřim) nebo v Českém středohoří (Zubrnice). Je sporné řadit mezi muzea v přírodě také

solitérní objekty (např. Dlaskův statek v Dolánkách u Turnova), jelikož jde o součásti muzeí a svou povahou spíše o *instalované objekty* bez vztahového rámce k jiným objektům. [12] Pro muzeum v přírodě je klíčová prostorová relace, zesílený vztah ke krajině, jejímu reliéfu a specifickým prvkům i rozmanitost kulturních forem, a to jediná stavba nemůže prezentovat.

[1] Adelhard Zippelius, *Handbuch der europäischen Freilichtmuseen*, Köln am Rhein 1974; Ingrid Edeler, *Zur Typologie Des Kulturhistorischen Museums, Freilichtmuseen und Kulturhistorische Raume*, Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag 1998; Hildegard Katharina Vieregge, *Geschichte des Museums. Eine Einführung*, München, Wilhelm Fing Verlag 2008, s. 150-158, kapitola *Freilichtmuseen, Ecomusées, Ecomuseums*.

[2] Tím se problematika muzeí v přírodě, zvl. skanzenů dostává do sféry *ekomuzeologie*, utváření od počátku sedmdesátých let 20. století zejména ve Francii, jež spočívá v dokumentaci přírody a společnosti v konkrétní situaci včetně sociálních vazeb. Podrobněji Jan Dolák, *Nová muzeologie a ekomuzeologie*, Věstník AMG 2004, č. 1, s. 11-16.

[3] Jaroslav Štika – Jiří Langer, *Československá muzea v přírodě*, Ostrava, Profil – Martin, Osveta 1989.

[4] Vojenský skanzen Smečno, prezentující vnější opevnění Prahy (VOP; tzv. Pražská čára), Běloveský pevnostní skanzen s objektem těžkého opevnění N-S 82 Březinka na Náchodsku aj.

[5] Hornické muzeum v Příbrami, označované také jako Hornický skanzen Březové Hory, šachta v Chrustenicích u Berouna apod.

[6] Karel Sklenář, *Skanzenové expozice pravěkého stavebnictví*, MVP 21, 1983, s. 193-201 (zde další literatura).

[7] Na ostrově, který je dnes součástí Stockholmu, je rovněž velkolepá palácová budova Nordického muzea (Nordiska museet), které Hazelius založil v roce 1872, resp. 1873 jako

etnografické muzeum.

[8] Hans Wolfsgruber, *Das Freiluftmuseum in Linz auf Grund der Studien uner den „Skansen“ in Stockholm*, Deutsche Arbeit 6, 1911–1912, s. 14-15.

[9] Lenka Ryšicová, *Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–2005*, Museum Vivum. Sborník Valašského muzea v Přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1, 2005, s. 9-25.

[10] Jitka Pfaffová, *Lidová architektura a budování muzea v přírodě*, ČSM–B 10, 1961, s. 115-120.

[11] Jaroslav Fiala, *Nová část Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*, Valašsko 11, 1967, s. 77; Jiří Langer, *Mlýnská dolina*, Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum 1983.

[12] Vlastimil Vondruška, *Dvě expozice v chráněných objektech lidové architektury. Kozinův statek v Újezdu a*

Dlaskův statek v Dolánkách, MVP 21, 1983, s. 213-215.